

PAWEŁ WIĄZEK

ORCID: 0000-0002-9153-4539

Uniwersytet Wrocławski
pawel.wiazek@uwr.edu.pl

Legislatywa we francuskich systemach konstytucyjnych pierwszej połowy XIX wieku

1. Uwagi ogólne

Dzieje Francji, począwszy od czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej u schyłku XVIII wieku po czasy współczesne, cechują ciągle zmiany systemów konstytucyjnych. Częstotliwość tych zmian (kilkanaście ustrojowych modeli państwa w niespełna dwieście pięćdziesiąt lat), jak również bogactwo ich zróżnicowania (formy republikańskie, monarchiczne, w tym dwie imperialne w dobie I i III Cesarstwa) czynią historię francuskiego prawa konstytucyjnego w wybranym okresie niezwykle cennym źródłem wiedzy; fantastycznym i niedoścignionym źródłem poznania teorii skonfrontowanej z praktyką. Tworzą naturalną przestrzeń badawczą dla eksploratorów dziejów nowożytnego państwa i prawa. Trudno przecenić walor teoretycznej i pragmatycznej wiedzy, jakiej dostarczają dziewiętnasto- i dwudziestowieczne dzieje francuskiej państwowości.

Wartość poznawczą tak ukierunkowanych badań (zawężonych w publikacji temporalnie do pierwszego półwiecza XIX stulecia) podkreśla w kontekście legislatywy, jako ich przedmiotu, także różnorodność podstawowej zasady strukturalnej konstrukcji władzy prawodawczej¹. Konstytucje monarchiczne (obie, to jest z 1814 i 1830 roku) hołdują bowiem koncepcji bikameralnej, podczas gdy

¹ Na temat typologizacji ustrojów państwowych zob. np. R. Klepka, *Zasadność funkcjonowania parlamentu dwuizbowego w demokratycznym państwie unitarnym — przypadek Polski*, [w:] *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011, s. 433; Z. Machelski, *Modele parlamentów dwuizbowych. Ujęcie porównawcze*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 13, 2012, s. 148; D.M. Olson, *Demokratyczne instytucje legislacyjne. Ujęcie porównawcze*, przeł. J.S. Kugler, Warszawa 1998, s. 12.

w konstytucji republikańskiej (z 1848 roku) opowiedziano się za rozstrzygnięciem monokameralistycznym².

U podstaw współczesnego konstytucjonalizmu legło kilka aksjomatycznie traktowanych zasad, którym do dziś wierne pozostają doktryny i demokratyczne państwa konstytucyjne³. Niewątpliwie należy do nich kanon trójpodziału władzy⁴ (władz⁵). Uznawany jest on za niekwestionowany, uniwersalny fundament „konstytucyjnego porządku rzeczy”⁶ niezależnie od pewnych mniej lub bardziej subtelnych różnic tkwiących zarówno w założeniach doktrynalnych, jak i praktyce ustrojowej. Pozornym jedynie paradoksem jest to, że idealnej równowagi pomiędzy trzema władzami nigdy i nigdzie dotąd nie udało się realnie stworzyć. Absolutnie nie podważa to zasadności aksjomatu, czyniąc jednak dyskurs wobec problemu ustrojowego modelu państwa nieustannie aktualnym i inspirującym, o trudnej do przecenienia roli praktycznej.

² Na temat zalet i wad monokameralizmu i bikameralizmu zob. np. J. Jaskiernia, *Spór o strukturę przyszłego parlamentu Rzeczypospolitej Polskiej*, „Myśl Socjaldemokratyczna” 1991, nr 1, s. 72; B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007 s. 366; M. Król, *Słownik demokracji*, Warszawa 1991, s. 49; K.C. Wheare, *Ciała ustawodawcze*, New York 1990, s. 169, 177; por. R. Klepka, *op. cit.*, s. 438; T. Blichta, M. Michalczyk-Wlizło, *Jednoizbowość jako cecha parlamentów państw bałtyckich*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 1, s. 66.

³ *Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution; Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*, art. XVI, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> (dostęp: 29 marca 2020).

⁴ O podziale władzy (nie władz) w polskiej literaturze dość zgodnie np. *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2006 s. 254; R.M. Małałajny, *Doktryna podziału władzy „Ojców Konstytucji” USA*, Katowice 1985, s. 13; *idem*, *Trzy teorie podzielonej władzy*, Warszawa 2001, *passim*; G. Kuca, *Zasada podziału władzy w Konstytucji RP z 1887 r.*, Warszawa 2014, *passim* i wielu innych.

⁵ Konstrukcją podziału władz (nie władzy) posługuje się np. L. Dubel, *Historia doktryn politycznych i prawnych do schyłku XX wieku*, Warszawa 2007, s. 240; W. Łączkowski, *Trójpodział władz a dobro wspólne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, nr 1, s. 33 n.; A. Dana, *Istota podziału i równowagi władz w polskim konstytucjonalizmie*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2009, nr 6, s. 57; J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 1998, s. 218; i wielu innych; tak też TK w wyroku z 15 stycznia 2009 roku, sygn. akt K45/07.

⁶ Od chwili jej publicznego ogłoszenia zachwyty i uznanie dla koncepcji trójpodziału władzy ma charakter permanentny i pozadyskusyjny. Jej gloryfikowanie to niekończąca się historia; określana jest ona między innymi mianem „wielkiej tajemnicy wolności i dobrego ustroju” (M. Nedham), „uświęconej maksymy wolnościowego ustroju” i „aksjomatu wiedzy ustrojowej” (J. Madison), „historycznej konieczności” i „powszechnej zasady konstytucyjnej” (H. Knust), „fundamentalnego elementu struktury wszystkich konstytucji państw współczesnych” (R. Thoma) itp.; szerzej na ten temat zob. R.M. Małałajny, *Doktryna podziału władzy...*, s. 13.

U podstaw koncepcji trójpodziału władz znajdują się dwa podstawowe założenia teoretyczne⁷. Pierwszym z nich jest konieczność wyraźnego wyodrębnienia trzech jej filarów, które stanowić winny: władza ustawodawcza (prawodawcza/legislacyjna), wykonawcza (administracyjna/egzekucyjna) oraz sędziowska (jurysdykcja). Istota rzeczy powinna polegać jednak na tym, by zachować ich wzajemną równowagę, aby żadna nie zyskała przewagi wobec pozostałych. Zgodnie z przyjętymi założeniami władze te nie powinny z sobą wzajemnie rywalizować, lecz wprost przeciwnie — harmonijnie współpracować na rzecz maksymalnie efektywnego funkcjonowania państwa jako dobra wspólnego wszystkich obywateli oraz obywateli jako podmiotów zdefiniowanych i gwarantowanych konstytucją i ustawami praw cywilnych i politycznych.

Zakres temporalny prowadzonych eksploracji ograniczony został do niespełna półwiecznego okresu dziejów państwa francuskiego, obejmującego pierwszą połowę XIX stulecia. Na czasy te przypadły trzy kolejne formy ustrojowe. Dwie z nich to ustroje monarchiczne, związane z osobami panujących burbońskich dynastów (tak zwana monarchia ograniczona, obejmująca lata 1814–1830, oraz monarchia liberalna, zwana orleańską, istniejąca w latach 1830–1848). Trzecim systemem konstytucyjnym tego okresu był kolejny krótki epizod republikański, który przyjął postać tak zwanej II Republiki, istniejącej w latach 1848–1852.

W pracy wykorzystana została przede wszystkim metoda dogmatyczna oraz metoda instytucjonalnoprawna, to jest analiza oraz interpretacja aktów prawnych, które pozwalają na odtworzenie systemu rządów przyjętego w konstytucjach francuskich pierwszej połowy XIX wieku. Pozwoliło to też na zwrócenie uwagi na pozaprawniczy kontekst kształtowania omawianej problematyki z perspektywy instytucji politycznych. Oprócz tego przedmiot dociekań i uwag wymagał sięgnięcia po metodę historycznoprawną w zakresie, w którym przedstawiona została geneza przyjęcia omawianych ustaw zasadniczych. Zubożeniem warsztatu metodologicznego byłoby także całkowite pominięcie szeroko pojętej metody komparatystycznej⁸.

⁷ Bez znaczenia w tym kontekście jest to, czy popularność zasady trójpodziału władzy będzie łączona z pierwszoplanową rolą Locke’a, czy Monteskiusza; por. J. Locke, *Two Treatises of Government*, London 1690; Montesquieu Ch., *L’Esprit des lois*, Genève 1748.

⁸ Zob. np. konwencję metodologiczną, jaką zaproponowano we współczesnej pracy o podobnym charakterze, opublikowanej niedawno na łamach „Białostockich Studiów Prawniczych” — A. Pogłódek, *Legislatura, egzekutywa i judykatura w konstytucji Górskiego Karabachu z 20 lutego 2017 roku*, „Białostockie Studia Prawnicze” 24, 2019, nr 4, s. 210–211.

2. Karta konstytucyjna z 1814 roku

Pierwszą z dwóch francuskich konstytucji doby tak zwanej restauracji Burbonów⁹ ogłoszono 4 czerwca 1814 roku¹⁰. Nastąpiło to co prawda po abdykacji Cezara Francuzów (choć nie ostatecznej, jak miało się nieco później okazać)¹¹ oraz po podpisaniu tak zwanego pierwszego pokoju paryskiego¹², ale przed rozpoczęciem obrad kongresu wiedeńskiego¹³ i podpisaniem jego finalnych postanowień¹⁴.

Konstytucja Ludwika XVIII miała charakter oktrojowanego aktu normatywnego monarchy¹⁵, co znacząco oddziaływało na prawno-polityczną pozycję legislatury. Niekorzystnie wpływała na nią także konstrukcja mandatu władzy państwowej. Władza ta nie pochodziła bowiem, jak jej poprzedniczki, z woli narodu, lecz „z łaski bożej” panującego, co skutkowało przyjęciem koncepcji państwowej suwerenności monarchy. Bikameralna struktura władzy prawodawczej dość wiernie naśladowała brytyjskie wzorce ustrojowe w konwencji *King-in-Parliament*¹⁶.

⁹ Mianem „restauracji” określane są zazwyczaj relatywnie krótki, kilkunastoletni okres historii Francji, obejmujący lata 1814–1830, por. np. K. Grzybowski, *Demokracja francuska*, Kraków 1947, s. 61; A. Gaca, K. Kamińska, *Historia powszechna ustrojów państwowych*, Toruń 2002, s. 741. Obejmuje on więc czasy panowania Ludwika XVIII (1814–1824) oraz jego następcy, Karola X (1824–1830), a czasami również okres rządów Ludwika Filipa I (1830–1848); S. Kóńcizuk, *Ludwik XVIII*, Toruń 2014, s. 132 n. Terminem tym powszechnie posługuje się literatura francuska, zob. np. G. Barthier de Sauvigny, *La Restauration*, Paris 1963, *passim*; J. Droz, *De la Restauration à la Révolution, 1815–1848*, Paris 1970, *passim*; J. Vidalenc, *La restauration, 1814–1830*, Paris 1966, *passim*; D. Bagge, *Les idées politiques en France sous la Restauration*, Paris 1952, *passim*; J. Barbey, *Le Conseil des ministres sous la Restauration*, Paris 1936, *passim*.

¹⁰ Oryginalny tekst dostępny na stronie <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814> (dostęp: 29 marca 2020); dalej: FK 1814.

¹¹ Niespełna rok po osadzeniu na Elbie, co nastąpiło 3 maja 1814 roku, Bonaparte zbiegł z wyspy, powrócił na kontynent i podjął próbę odzyskania władzy. Definitywny kres epoki przyniosła ostatecznie klęska jego wojsk w bitwie pod Waterloo 18 czerwca 1815 roku. Ponownie osadzony, tym razem na Wyspie św. Heleny, zmarł tam jako brytyjski więzień 5 maja 1821 roku.

¹² Podpisano go 30 maja 1814 roku. Tak zwany drugi pokój paryski, mniej korzystny dla Francji niż pierwotny traktat, podpisano po ostatecznej klęsce Napoleona (tak zwanych 100 dniach) 20 listopada 1815 roku (jako traktat Francji z VI Koalicją).

¹³ Kongres miał usankcjonować nową, ponapoleońską rzeczywistość europejską z możliwie daleko idącym uwzględnieniem *status quo ante* czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Początek jego obrad łączy się powszechnie z wrześniem 1814 roku.

¹⁴ Akt końcowy konferencji podpisano 9 czerwca 1815 roku.

¹⁵ *Une Charte constitutionnelle était sollicitée par l'état actuel du royaume, nous l'avons promise, et nous la publions*, FK 1814 (preambuła). Wśród konstytucjonalistów reprezentowany jest pogląd, że oktrojowany charakter kart podobnych francuskiej, z 1814 roku, wraz z usunięciem z nich katalogów praw człowieka, nadawały im w większym stopniu charakter manifestów czy deklaracji niż aktów normatywnych; por. R.R. Ludwikowski, *Prawo konstytucyjne porównawcze*, Toruń 2000, s. 64.

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. K. Grzybowski, *Demokracja angielska*, Kraków 1946, s. 29 n.; M. Mikuli, *Monarcha w brytyjskim systemie konstytucyjnym*, [w:] *Szkice o pozycji ustrojowej i sta-*

Konstrukcję „króla w parlamencie” pojmowała ona jednak zdecydowanie inaczej niż współczesna, a w istocie ówczesna już brytyjska doktryna konstytucyjna. W koncepcji Karty Ludwika XVIII oznaczała ona realne uprawnienia monarchy w dziedzinie stanowienia prawa. Konstytucja z 1814 roku powierzyła więc władzę prawodawczą Królowi, Izbie Parów i Izbie Deputowanych¹⁷.

Izba Wyższa (La Chambre des pairs) miała wybitnie arystokratyczny charakter. O jej składzie decydowała wyłącznie wola królewska. Monarcha według własnego uznania mógł powoływać jej członków dożywotnio lub dziedzicznie, przy czym konstytucja przyznała mu równocześnie prawo swobodnego pozbawienia każdego spośród parów zaszczytnej godności członka tej Izby¹⁸. Konstytucja zawierała również postanowienia określające cenzus wieku, warunkujący możliwość zasiadania w Izbie. Określono go na ukończony 25. rok życia z zastrzeżeniem, że prawo głosowania będzie przysługiwać z ukończeniem lat 30¹⁹. *Ex lege* godność para przysługiwała członkom rodziny królewskiej i książętom krwi. Jednych i drugich obowiązywał wspomniany już cenzus wieku²⁰, różniło ich zaś to, że niebędący członkami rodziny królewskiej parowie tytularni mogli uczestniczyć w obradach Izby jedynie na polecenie monarchy²¹. Obrady parów były tajne²².

Izba Deputowanych (La Chambre des députés des départements) wybierana była na okres 5 lat w wyborach pośrednich i cenzusowych, przy czym cenzusy określono w sposób nadający prawom wyborczym charakter elitarny²³, skład Izby zaś miał być corocznie odnawiany o jedną piątą²⁴. Cenzus wieku ustalono na 30 i 40 lat (odpowiednio: dla czynnego i biernego prawa wyborczego)²⁵, a mająt-

tusie głowy państwa, red. M. Grzybowski, Kraków 2003, s. 141 n. W doktrynie francuskiej popularność zdobyła w tym kontekście konstrukcja „czwartej władzy” (oprócz trzech wyodrębnionych według oświeceniowych poglądów Locke’a i Monteskiusza), określana mianem „regulującej” (*pouvoir régulateur*), „neutralnej” (*pouvoir neutre*) lub „pośredniczącej” (*pouvoir intermédiaire*); K. Grzybowski, *Demokracja angielska*, s. 61.

¹⁷ FK 1814, art. 15 — *La puissance législative s'exerce collectivement par le roi, la Chambre des pairs, et la Chambre des députés des départements.*

¹⁸ FK 1814, art. 27.

¹⁹ FK 1814, art. 28.

²⁰ FK 1814, art. 30.

²¹ FK 1814, art. 31.

²² FK 1814, art. 32.

²³ Przyjmuje się, że czynne prawo wyborcze przysługiwało około 100 tys. Francuzów, bierne zaś zaledwie 12–15 tys.; por. E. Klein, *Powszechna historia państwa i prawa*, Wrocław 2005, s. 549; K. Krasowski *et al.*, *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 2007, s. 193. W 1929 roku zasady prawa wyborczego w zakresie cenzusu majątkowego uległy pewnej zmianie; zob. B. Zdaniuk, *Wybory parlamentarne we Francji 1789–1914. Problem reprezentatywności wyboru*, Warszawa 2005, s. 85–86.

²⁴ FK 1814, art. 37.

²⁵ Wiek uprawniający do korzystania z praw wyborczych został wkrótce, bo już ordonansem z 13 lipca 1815 roku, obniżony do (odpowiednio: czynnego i biernego prawa wyborczego) 21 i 25 lat; M. Morabito, D. Bourmaud, *Historia konstytucyjna i polityczna Francji*, Białystok 1996, s. 227.

kowy dla deputowanych — na 1000 franków podatku²⁶. W przeciwieństwie do parów deputowani mieli obradować jawnie, przy czym panujący mógł utajnić ich obrady, na wniosek pięciu członków Izby²⁷. Karta zobowiązywała panującego do corocznego zwoływania izb. Uprawniła go do rozwiązania izby niższej, nakazując jednocześnie w takim wypadku ponowne zwołanie nowo powstałego składu w terminie trzech miesięcy²⁸.

W procesie legislacyjnym uprzywilejowaną pozycję zajmował monarcha. Przyznano mu wyłączne prawo inicjatywy ustawodawczej²⁹. Uprawnienia członków obu izb sprowadzono do roli niezobowiązującej panującego petycji (*Les chambres ont la faculté de supplier le roi*), której treścią mogła być jedynie prośba podjęcia przez króla inicjatywy w zakresie ogólnie jedynie określonej materii prawodawczej³⁰. Nad projektami legislacyjnymi monarchy wniesionymi pod obrady izb³¹ ich członkowie mogli jedynie debatować bez prawa wnoszenia do nich jakichkolwiek zmian z własnej inicjatywy³². Przyjęcie projektu przez obie izby nie czyniło go jeszcze obowiązującym prawem. Zyskiwał on moc powszechnie obowiązującą dopiero po uzyskaniu sankcji królewskiej i z momentem ogłoszenia nowego prawa przez panującego³³.

Pewne odrębności procedury legislacyjnej wprowadziła Karta Ludwika XVIII w stosunku do spraw podatkowych. Specyfika tego trybu dotyczyła kolejności rozpatrywania takiego projektu przez Izby. Gdy przedmiotem legislacji miały być sprawy finansowe, król obowiązany był wnieść projekt najpierw do Izby Deputowanych³⁴.

Warto zwrócić uwagę, że udział izb w dziele stanowienia powszechnie obowiązującego prawa wcale nie miał charakteru absolutnego, na co mogłaby wskazywać treść art. 15. Poprzedzający go bowiem art. 14 dał (przy odpowiedniej interpretacji, zwłaszcza w sprzyjającym podobnym zabiegom klimacie politycznym) królowi możliwość tworzenia nowego prawa bez udziału izb, gdy wymaga tego racja stanu (konieczność wykonania prawa lub bezpieczeństwo kraju). Z możliwości tej panujący skorzystał już w rok po ogłoszeniu Karty. 13 lipca 1815 roku Ludwik XVIII drogą samodzielnego ordonansu zmodyfikował zasady prawa wyborczego i mimo złożenia deklaracji, że w przyszłości będzie przestrzegał obowiązku

²⁶ FK 1814, art. 38.

²⁷ FK 1814, art. 44.

²⁸ FK 1814, art. 50.

²⁹ FK 1814, art. 16 — *Le roi propose la loi*.

³⁰ FK 1814, art. 19.

³¹ Karta pozostawiła królowi pełnię swobody w zakresie decyzji dotyczącej kwestii do której z izb jako pierwszej skierować projekt. Wyjątkiem od tej zasady były jedynie sprawy podatkowe; FK 1814, art. 17.

³² FK 1814, art. 46.

³³ FK 1814, art. 22 — *Le roi seul sanctionne et promulgue les loi*.

³⁴ FK 1814, art. 47 — *La Chambre des députés reçoit toutes les propositions d'impôts*.

zapewnienia izbom udziału w procesie legislacyjnym, już w następnym roku nie dotrzymał słowa, wydając kolejny ordonans 5 września 1816 roku³⁵.

Relacje między legislacją a egzekutywą odległe były od charakterystycznej dla ustaw konstytucyjnych czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej mniej lub bardziej wyraźnej supremacji władzy prawodawczej³⁶. Wprost przeciwnie. Pośrednio może o tym świadczyć rezygnacja z zasady *incompatibilitas*³⁷, tak charakterystycznej zwłaszcza dla pierwszej francuskiej konstytucji z 1791 roku. Karcie Ludwika XVIII zdecydowanie obce jest podobne stanowisko³⁸.

Jeszcze bardziej znamienne są w tej kwestii postanowienia dotyczące funkcji kontrolnych legislacji wobec władzy wykonawczej³⁹. Przede wszystkim poza wszelką kontrolą pozostaje osoba i poczynania panującego⁴⁰. Choć Konstytucja deklaruje odpowiedzialność ministrów⁴¹, niewiele ma ona wspólnego z fundamentalną dla systemu rządów parlamentarno-gabinetowych zasadą politycznej odpowiedzialności ministrów wobec władzy prawodawczej, opartej na formule *The King can do not wrong*⁴²; ministrowie mieli być bowiem politycznie odpowiedzialni wyłącznie przed królem. Burbońska konstytucja respektowała natomiast prawną odpowiedzialność członków egzekutywy przed izbami. Jej realizację przewidywano w trybie klasycznego brytyjskiego impeachmentu. W stan oskarżenia z tytułu pogwałcenia prawa stawiać miała Izba Deputowanych, natomiast rolę sędziów pełnić mieli członkowie Izby Parów⁴³.

Spśród trzech francuskich konstytucji pierwszej połowy XIX wieku Karta konstytucyjna Ludwika XVIII z 1814 roku odegrała — z perspektywy uniwersalnej — szczególną rolę jako model i punkt odniesienia rozwiązań prawnoustrojowych

³⁵ M. Morabito, D. Bourmaud, *op. cit.*, s. 213.

³⁶ Por. np. W. Witkowski, *Pierwsze nowożytne konstytucje*, Lublin 1996, s. 88–94; I. Jaworski, *Zagadnienie rządów parlamentarnych w pierwszym okresie Rewolucji Francuskiej*, Kraków 1926, *passim*; *idem*, *Konstytucja Jakobińska z 1793 roku*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1923, nr 1–6, s. 37–48, *idem*, *Historja ustroju państw zachodnioeuropejskich: Francja, Anglia, Niemcy*, Wilno 1931, s. 102; G. Górski, *Historia ustrojów państw*, Toruń 2017, s. 269–270.

³⁷ W kwestii tej zasady prawnoustrojowej zob. np. B. Banaszak, wypowiedź dla dziennika „Rzeczpospolita” z dnia 20.11.2007, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Rzeczpospolita_\(gazeta\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Rzeczpospolita_(gazeta)) (dostęp: 20 lutego 2020).

³⁸ FK 1814, art. 54 — *Les ministres peuvent être membres de la Chambre des pairs ou de la Chambre des députés. Ils ont en outre leur entrée dans l'une ou l'autre Chambre, et doivent être entendus quand ils le demandent.*

³⁹ Odpowiedzialność władzy wykonawczej należy do kanonów i warunków niezbędnych dla ustroju demokratycznego. Zwykle wyróżnia się odpowiedzialność polityczną, ponoszoną za kierunki prowadzonej polityki, prawną, czyli konstytucyjną (za naruszenie konstytucji lub/i ustaw), i karną (za popełnienie przestępstwa); B. Dziemidok-Olszewska, *Odpowiedzialność organów władzy wykonawczej w Wielkiej Brytanii*, „Zeszyty Naukowe WSEI seria Administracja” 1, 2011, nr 1, s. 33.

⁴⁰ FK 1814, art. 13 — *La personne du roi est inviolable et sacrée.*

⁴¹ FK 1814, art. 13 — *Ses ministres sont responsables.*

⁴² Zob. B. Dziemidok-Olszewska, *op. cit.*, s. 34.

⁴³ FK 1814, art. 55 — *La Chambre des députés a le droit d'accuser les ministres, et de les traduire devant la Chambre des pairs qui seule a celui de les juger.*

wych przyjmowanych przez wiele innych państw europejskich i pozaeuropejskich XIX stulecia. Łączyła pewne tradycje monarchii francuskiej z systemem konstytucyjnym wyrażającym ograniczony liberalizm polityczny. Będąc kompromisem między władzą króla (mającą korzenie w absolutyzmie) a prawami politycznymi porewolucyjnego i postnapoleońskiego, kapitalistycznego społeczeństwa, doskonale spełniała funkcje modelowe. Mniej lub bardziej ściśle wzorowały się na niej: konstytucja Królestwa Polskiego z 1815 roku, konstytucja belgijska z 1831 roku, konstytucje wielu krajów niemieckich, zwłaszcza: pruska (1850) i austriacka (1861), a spośród państw pozaeuropejskich brazylijska (1824) czy japońska (1889). Jeszcze przynajmniej w początkach XX stulecia zachowywała swoją atrakcyjność, czego świadectwem mogą być choćby postanowienia pierwszej rosyjskiej ustawy konstytucyjnej z 1906 roku⁴⁴.

3. Karta konstytucyjna z 1830 roku

Przyczyn upadku systemu polityczno-prawnego stworzonego przez Kartę Ludwika XVIII bez wątplenia upatrywać należy w stosunkach wewnętrznych. W szerszej perspektywie można przyjąć, że ich przyczyną był rozwój tendencji i nastrojów liberalnych, których widownią stała się Francja niemalże nazajutrz po restaurowaniu władzy w kraju przez Burbonów i ogłoszeniu oktrojowanej Karty z 1814 roku. O ile jednak Ludwik XVIII dość umiejętnie i stosunkowo elastycznie korzystał z szerokich uprawnień konstytucyjnych, o tyle jego następcą, Karol X, okazał się mniej wytrawnym graczem politycznym, bezceremonialnie dążącym do ścisłego egzekwowania szerokich prerogatyw, do czego formalnie uprawniała go ustawa konstytucyjna będąca fundamentem prawnym restauracji Burbonów. Coraz wyraźniej narastający konflikt między panującym i reprezentowaną przez niego filozofią rządzenia a oczekiwaniami liberalizującego się społeczeństwa, w tym jego politycznych elit, doprowadził ostatecznie do konfrontacji, która przeszła do historii, jako tak zwana rewolucja lipcowa 1830 roku. Jej konsekwencją polityczną stała się wymuszona wydarzeniami abdykacja dotychczasowego monarchy⁴⁵ i wstąpienie na tron nowego władcy, reprezentującego młodszą linię Burbonów, dynastię orleańską, Ludwika Filipa I, z którym wiązano nadzieje na liberalne zmiany. Nadzieje, które zasadniczo z perspektywy dalszego biegu wydarzeń oka-

⁴⁴ M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2016, s. 337; por. także T. Maciejewski, *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2000, s. 596.

⁴⁵ Dokonano jej 1 sierpnia 1830 roku na rzecz wnuka ustępującego władcy, hrabiego Chambord, który *de iure* stał się na kilka dni nowym monarchą państwa francuskiego, przyjmując imię Henryka V. *De facto* nigdy nie objął on rządów królewskich, a samo wydarzenie było jedynie pozbawionym znaczenia incydentem. Por. J.H. Shennan, *Burbonowie. Dzieje dynastii*, przeł. R. Grąjek, Warszawa 2009, s. 243.

zały się wysoce przesadne, by nie rzec wprost — płonne. Z punktu widzenia dziejów francuskiego konstytucjonalizmu najistotniejszą jednak konsekwencją tych wypadków stało się zastąpienie dotychczasowej Karty nową konstytucją.

Datowaną na 14 sierpnia 1830 roku⁴⁶ Kartę Ludwika Filipa niewątpliwie trudno byłoby uznać za rewolucjonizującą dotychczasowy system konstytucyjny państwa francuskiego. Reprezentowana w literaturze opinia, jakoby była ona powtórzeniem Karty z 1814 roku, wydaje się jednak przesadna lub co najmniej nie w pełni precyzyjna, będąc zbyt daleko idącym uproszczeniem⁴⁷.

Warto zwrócić uwagę, że Karta Ludwika Filipa pozbawiona była preambuły, która w istotny sposób determinowała poprzedni ustrój konstytucyjny. Nie zawierała więc choćby sformułowań, które *expressis verbis* określałyby jej okrojony charakter z wszystkimi tego prawno-ustrojowymi konsekwencjami, w tym także dotyczącymi pozycji legislatury. Przeciwnie. W dwóch zdaniach poprzedzających numerowane artykuły mowa jest jedynie o zmianach konstytucyjnych dokonanych przez izby i zaakceptowaniu ich przez panującego. Nowa Karta, w przeciwieństwie do tej z roku 1814, będącej formalnie jedynie produktem woli królewskiej (*octroi*), była wynikiem paktu między narodem a monarchą. Skutkowało to porzuceniem koncepcji suwerenności królewskiej w jej dotychczasowej formule, w czym upatrywać można nawiązania do filozofii konstytucyjnej czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Bezpośrednim tego wyrazem stało się przyjęcie tytułu „króla Francuzów”⁴⁸ w miejsce „króla Francji”, zbliżającego nowego króla do Ludwika XVI doby rewolucyjnej, a oddalającego od Ludwika XVIII czasów restauracji. Kontraktowy fundament nowej monarchii tworzył w ten sposób kompromis nie tylko między dwoma zasadami legitymacji — monarchiczną i elekcyjną, ale również między dwoma centrami władzy — królem i wybraną Izbą⁴⁹.

Analogicznie jak jej poprzedniczka Karta Ludwika Filipa powierzyła ustawodawstwo Królowi, Izbie Parów i Izbie Deputowanych⁵⁰.

Pozycja monarchy nie uległa zmianie. Poświęcone mu przepisy pozostawiono w ich dotychczasowym brzmieniu, czyli takim, jaki nadawała im Karta z 1814 roku, uznając panującego za osobę świętą i całkowicie nieodpowiedzialną prawnie tak wobec tak Izb, jak i w jakikolwiek inny sposób⁵¹.

⁴⁶ Została ona przyjęta przez izby 7 sierpnia, a dwa dni później, 9 sierpnia, przez monarchę. Oryginalny tekst zob. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-14-aout-1830> (dostęp: 31 marca 2020); dalej: FK 1830.

⁴⁷ I. Jaworski, *Historja...*, s. 127. Karta Ludwika Filipa liczyła 70 artykułów, podczas gdy jej poprzedniczka — 76.

⁴⁸ FK 1830 — zdanie pierwsze: [LOUIS-PHILIPPE], ROI DES FRANÇAIS, [à tous présents et à venir, SALUT].

⁴⁹ M. Morabito, D. Bourmaud, *op. cit.*, s. 240.

⁵⁰ FK 1830, art. 14.

⁵¹ FK 1830, art. 13–14.

Regulacje dotyczące Izby Parów pozostały w zasadzie bez zmian⁵² poza jednym wyjątkiem. Dotyczył on sposobu obradowania Izby, a ściślej kwestii jawności jej posiedzeń. O ile Karta Ludwika XVIII decydowała, że obrady parów (w przeciwieństwie do sesji Izby Deputowanych), winny być tajne, o tyle Karta z 1830 roku jednoznacznie rozstrzygała, że posiedzenia tej Izby mają być w pełni jawne analogicznie jak drugiej z izb prawodawczych⁵³.

Postanowienia dotyczące Izby Deputowanych również zostały zasadniczo powtórzone. Zmiany w stosunku do pierwotnego brzmienia Karty z 1814 roku dotyczyły cenzusu wieku. W przypadku czynnego prawa wyborczego ustalono go na 25 lat (a nie 30)⁵⁴, natomiast biernego — na ukończone 30 lat (a nie 40, jak uprzednio)⁵⁵. Druga zmiana dotyczyła osoby przewodniczącego. O ile w świetle dotychczasowych regulacji był on powoływany przez króla spośród pięciu kandydatów przedstawianych przez Izbę⁵⁶, o tyle postanowienia Karty Ludwika Filipa nakazywały już samym deputowanym decydować o osobie przewodniczącego⁵⁷. W kwestii cenzusu majątkowego (który co do zasady utrzymano) nowa Karta nie określała już *expressis verbis* jego wysokości, lecz odsyłała w tej materii do ustawodawstwa zwykłego⁵⁸.

Postanowienia dotyczące procedury legislacyjnej utrzymano w dotychczasowym kształcie poza jedną tylko, lecz znaczącą różnicą. Dotyczyła ona inicjatywy prawodawczej. Karta z 1830 roku zrywała w tej kwestii z zasadą monarszego monopolu, przyznając obu izbom prawo do wnoszenia projektów legislacyjnych na równi z kompetencjami przysługującymi w tym zakresie dotąd wyłącznie władcy⁵⁹. Zachowano specyfikę postępowania w sprawach podatkowych, nakazując, by projekty takie kierowane były najpierw pod obrady izby niższej. Uzyskanie jej aprobaty warunkowało dalsze procedowanie⁶⁰.

Najmniejszej zmianie nie uległy postanowienia dotyczące funkcji kontrolnych legislatywy wobec władzy wykonawczej. W tej materii w pełni utrzymano

⁵² FK 1830, art. 20–29.

⁵³ FK 1830, art. 27 — *Les séances de la Chambre des pairs sont publiques, comme celles de la Chambre des députés.*

⁵⁴ FK 1830, art. 34.

⁵⁵ FK 1830, art. 32.

⁵⁶ FK 1814, art. 43.

⁵⁷ FK 1830, art. 37 — *Le président de la Chambre des députés est élu par elle 8 r. à l'ouverture de chaque session.*

⁵⁸ FK 1830, art. 41 — *L'impôt foncier n'est consenti que pour un an. Les impositions indirectes peuvent l'être pour plusieurs années.* Ordynację wyborczą uchwalono 19 kwietnia 1831 roku. Obniżała ona cenzus majątkowy w przypadku czynnego prawa wyborczego z 300 do 200 franków (w art. 1) i z 1000 do 500 franków w przypadku biernego prawa wyborczego (w art. 59); zob. M. Morabito, D. Bourmaud, *op. cit.*, s. 246.

⁵⁹ FK 1830, art. 15 — *La proposition des lois appartient au roi, à la Chambre des pairs et à la Chambre des députés.*

⁶⁰ FK 1830, art. 15 *in fine* — *Néanmoins toute loi d'impôt doit être d'abord votée par la Chambre des députés.*

(powtarzając) regulacje wprowadzone w roku 1814. Ministrowie nie podlegali co prawda tak jak poprzednio zasadzie *incompatibilitas*, natomiast pewne ograniczenia wprowadzono wkrótce w tym względzie w drodze ustawodawstwa zwykłego⁶¹.

Formalnoprawne postanowienia Karty z 1830 roku nie odegrały w dziejach rozwoju światowego czy europejskiego choćby konstytucjonalizmu roli zbliżonej nawet do Karty Ludwika XVIII. Błędem byłoby jednak całkowite jej lekceważenie. Warto docenić znaczenie praktyki konstytucyjnej doby monarchii lipcowej w procesie kształtowania się we Francji systemu rządów parlamentarnych. Jeśli bowiem przyjąć, że pojęcie parlamentaryzmu winno być rozumiane jako system zakładający istnienie odpowiedzialności politycznej ministrów przed parlamentem i wykształcone metody egzekwowania tej odpowiedzialności związane z działaniem partii politycznych, wówczas praktyka polityczna, jaka rozwinęła się we francuskiej monarchii lipcowej na podstawie postanowienia Karty z 1830 roku, jawić się będzie jako moment przełomowy w dziejach rozwoju francuskiego konstytucjonalizmu, niepozostający jednocześnie bez wpływu na rozwój stosunków politycznych co najmniej w Europie kontynentalnej⁶².

4. Konstytucja II Republiki z 1848 roku

Geneza francuskiej II Republiki, mimo oczywistych różnic, wykazuje pewne podobieństwa do przyczyn upadku rządów Karola X. Choć wbrew pozorom rządy w dobie monarchii lipcowej uznawane bywają za względnie stabilne⁶³, to jednak ostatecznie impulsem prowadzącym do zmian konstytucyjnych stała się wewnętrzna sytuacja polityczna determinowana sporem o reformę prawa wyborczego⁶⁴. Momentem przełomowym, który w następstwie gwałtownych wydarzeń doprowadził ostatecznie do uchwalenia konstytucji II Republiki, podobnie jak w lipcu 1830 roku stały się wydarzenia rewolucyjne, do jakich doszło w Paryżu w lutym 1848 roku⁶⁵.

⁶¹ Ustawą z 1831 roku zakazano łączenia funkcji parlamentarnej ze stanowiskiem prefekta lub podprefekta oraz poborcy podatkowego, jak również z wykonywaniem profesji księgowego; zob. M. Morabito, D. Bourmaud, *op. cit.*, s. 252.

⁶² Zob. M. Wąsowicz, *Z dziejów parlamentaryzmu francuskiego: doświadczenie monarchii lipcowej (1830–1848)*, [w:] *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, red. S. Russocki, Warszawa 1996, s. 328.

⁶³ *Ibidem*, s. 332.

⁶⁴ Szerzej na ten temat zob. P. Duvergier de Hauranne, *De la réforme parlementaire et la réforme électorale*, Paris 1847, <http://droitpolitique.com/publications/document/388/de-la-reforme-parlementaire-et-de-la-reforme-electorale-1846> (dostęp: 31 marca 2020).

⁶⁵ Podczas demonstracji, która miała miejsce 23 lutego, w wyniku użycia broni przez wojsko zginęły 52 osoby, a 74 zostały ranne; zob. E. Klein, *op. cit.*, s. 553.

Nową, republikańską ustawę zasadniczą uchwalono 4 listopada 1848 roku⁶⁶. Była ona dziełem kolejnej w dziejach nowożytnej Francji konstytuancy⁶⁷, której obrady rozpoczęły się 4 maja 1848 roku. Tego dnia Rząd Tymczasowy podał się do dymisji, a Francję oficjalnie proklamowano republiką⁶⁸. Wśród fundamentalnych zasad ustrojowych, prócz suwerenności ludu⁶⁹, zadeklarowano zasadę podziału władz⁷⁰. Legislatywie poświęcono w konstytucji głównie rozdział IV zatytułowany „Władza ustawodawcza”⁷¹ (art. 20–42).

Zgodnie z jego postanowieniami prawodawstwo powierzono jednoizbowemu Zgromadzeniu (L'Assemblée)⁷². Liczbę jego członków (wliczając w to przedstawicieli Algierii i kolonii francuskich) ustalono na 750⁷³. Przewidziano możliwość zwiększenia liczebności przedstawicieli narodu do 900 w przypadku rewizji konstytucji⁷⁴. Prawo wyborcze oparto na zasadach: proporcjonalności⁷⁵, bezpośredniości, powszechności oraz tajności⁷⁶. Cenzus wieku ustalono (odpowiednio: dla czynnego i biernego prawa wyborczego) na 21 i 25 lat⁷⁷. Zadeklarowano, że cenzus domicylu nie jest warunkiem korzystania z praw politycznych⁷⁸. Kadencja Zgromadzenia miała trwać 3 lata, jej skład zaś był odnawialny w całości (zerwano w ten sposób z zasadami obu burbońskich Kart przewidujacymi coroczną odnawialność piątej części składu Izby Deputowanych)⁷⁹. Zagwarantowano jawność obrad parlamentarzystów⁸⁰. Zasiadającym w Zgromadzeniu zapewniono także stosunkowo szeroki immunitet⁸¹.

⁶⁶ Oryginalny tekst zob. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique> (dostęp: 31 marca 2020); dalej: FK 1848.

⁶⁷ Wybory do Zgromadzenia Narodowego przeprowadzono na podstawie dekretu Rządu Tymczasowego z 5 marca 1848 roku.

⁶⁸ M. Morabito, D. Bourmaud, *op. cit.*, s. 261.

⁶⁹ FK 1848, *Préambule I — La France s'est constituée en République.*

⁷⁰ FK 1848, *Chapitre (dalej: Ch.) III — Des pouvoirs publics*, art. 19 — *La séparation des pouvoirs est la première condition d'un gouvernement libre.*

⁷¹ FK 1848, *Chapitre IV — Du pouvoir législatif.*

⁷² FK 1848, Ch. IV, art. 20 — *Le peuple français délègue le pouvoir législatif à une Assemblée unique.*

⁷³ FK 1848, art. 21.

⁷⁴ FK 1848, art. 22.

⁷⁵ FK 1848, art. 23.

⁷⁶ FK 1848, art. 24.

⁷⁷ FK 1848, art. 25.

⁷⁸ FK 1848, art. 26.

⁷⁹ FK 1848, art. 31.

⁸⁰ FK 1848, art. 39.

⁸¹ FK 1848, art. 37 — *Ils ne peuvent être arrêtés en matière criminelle, sauf le cas de flagrant délit, ni poursuivis qu'après que l'Assemblée a permis la poursuite. — En cas d'arrestation pour flagrant délit, il en sera immédiatement référé à l'Assemblée, qui autorisera ou refusera la continuation des poursuites. Cette disposition s'applique au cas où un citoyen détenu est nommé représentant.*

Jasno określono procedurę legislacyjną; do przyjęcia ustawy wymagano bezwzględnej większości głosów⁸². Stojącemu na czele władzy wykonawczej, pochodzącemu z bezpośrednich wyborów prezydentowi Republiki konstytucja co prawda przyznawała prawo inicjatywy prawodawczej, jednak nie jako jego prerogatywę, a jedynie możliwość składania stosownych wniosków prezydenckich przez odpowiedzialnych ministrów⁸³. Głowie państwa nie przyznano ani prawa sankcji ustaw, ani weta. Zobowiązano go jedynie do ogłaszania uchwalonych praw⁸⁴. W procesie jego stanowienia przewidziano udział (nieznanej burbońskim Kartom) Rady Stanu (Conseil d'État), o uprawnieniach opiniodawczych wobec złożonych projektów⁸⁵. Organowi temu poświęciła konstytucja odrębny rozdział⁸⁶. W kontekście uprawnień Zgromadzenia istotne było to, że to jemu właśnie przyznano uprawnienie do powoływania członków Rady, jak również do ich ewentualnego odwoływania⁸⁷.

Spore uprawnienia uzyskało Zgromadzenie w dziedzinie polityki zagranicznej. Co prawda bezpośrednio jej prowadzenie przyznano głowie państwa, jednak wypowiedzenie wojny, zawarcie pokoju, wreszcie jakiegokolwiek traktaty międzynarodowe wymagały akceptacji deputowanych⁸⁸.

Uprawnienia kontrolne Zgromadzenia wobec członków egzekutywy były zaskakująco wąskie w kontekście ducha Konstytucji. *Expressis verbis* przewidziano bowiem jedynie odpowiedzialność prawną przedstawicieli władzy wykonawczej (zarówno prezydenta, jak i ministrów) przed specjalnym Najwyższym Trybunałem Sprawiedliwości (Haute Cour de justice)⁸⁹. Ogólnikowe postanowienia ustawy zasadniczej odsyłały w tym wypadku do ustawodawstwa zwykłego⁹⁰.

Żywotność II Republiki ostatecznie okazała się wyjątkowo krótka. Zakończył ją prezydencki zamach stanu przeprowadzony 2 grudnia 1851 roku. Wkrótce po jego dokonaniu, u progu 1852 roku, przyjęto nową konstytucję i proklamowano II Cesarstwo pod rządami Napoleona III. Stabilność republikańskiej formy państwa okazała się w połowie XIX wieku iluzją, a przyczyn jej upadku było wiele i miały one niewątpliwie bardzo zróżnicowany charakter. Trudno jednak oprzeć się wrażeniu, że jednym z istotnych źródeł klęski II Republiki była niedoskonałość rozwiązań prawnoustrojowych, jakie sformułowano właśnie w konstytucji z 4 listopada 1848 roku.

⁸² FK 1848, art. 40.

⁸³ FK 1848, Ch. V — *Du pouvoir exécutif*; art. 49 — *Il a le droit de faire présenter des projets de loi à l'Assemblée nationale par les ministres*.

⁸⁴ FK 1848, art. 56–57.

⁸⁵ FK 1848, Ch. VI, art. 75.

⁸⁶ FK 1848, Ch. VI — *Du Conseil d'État*, art. 71–75.

⁸⁷ FK 1848, art. 72–74.

⁸⁸ FK 1848, Ch. V, art. 53–54.

⁸⁹ FK 1848, art. 68.

⁹⁰ FK 1848, art. 68 *in fine*.

Eksploracja dziejów francuskiego konstytucjonalizmu zapewne długo jeszcze będzie fascynującym wyzwaniem dla badaczy historii ustrojów państwowych. Atrakcyjność problematyki determinuje jej wielowątkowość, będąca naturalną konsekwencją bogactwa wielości i różnorodności systemów konstytucyjnych, dynamiki dokonujących się i dokonywanych zmian, wreszcie ich wpływu na rzeczywistość prawnoustrojową zarówno innych krajów Starego Kontynentu, jak i licznych państw pozaeuropejskich.

Modelowym tego przykładem jest Karta konstytucyjna Ludwika XVIII. Naturalne wydaje się pytanie, czemu zawdzięcza ona tak wyjątkową karierę, zarówno (śmiem twierdzić) w stosunkach wewnątrzfrancuskich, jak i na arenie międzynarodowej (co nie budzi poważniejszych kontrowersji). Nie będę zapewne przesadnie rewolucyjny, twierdząc, że przyczyn tego upatrywać należy przede wszystkim w tym, że była ona doskonałą niemal odpowiedzią na potrzeby swojej epoki (realiów społecznych, ekonomicznych, politycznych, sytuacji historycznej, w tym geopolitycznej, świadomości i mentalności Francuzów tego okresu). Podobna odpowiedź byłaby jednak niepełna, bo przecież jej znaczenie wykracza poza dzieje Francji. Widziałbym to w szerszej, uniwersalnej perspektywie; Karta Ludwika XVIII stanowiła doskonałą odpowiedź na potrzeby pewnego etapu rozwoju państwa w sensie powszechnym. Stąd jej aprobata, uznanie i akceptacja na przykład w Rosji początków XX wieku czy w krajach pozaeuropejskich. Też tę zdają się potwierdzać dzieje Karty konstytucyjnej Ludwika Filipa oraz konstytucji z 1848 roku. Dlaczego Karta z 1814 roku przetrwała w istocie bez szwanku i niemal bez zmian rewolucję lutową, a Karta z 1830 roku (o której panuje powszechne przekonanie, że była w istocie powtórzeniem postanowień swojej poprzedniczki) poległa w obliczu rewolucji lipcowej? Ponieważ u schyłku pierwszej połowy XIX wieku burboński system konstytucyjny stał się tak anachroniczny, że nie był już w stanie dłużej przetrwać w realiach ówczesnej Francji. Tę tezę (pozornie tylko paradoksalną) potwierdza los konstytucji z 1848 roku. Legła ona z hukiem, ustępując II Cesarstwu przede wszystkim dlatego, że była kompletnie wyabstrahowana od realiów państwa i społeczeństwa, których prawny aspekt egzystencji miała określać i gwarantować.

Wydaje się, że cenne wnioski z francuskich doświadczeń pierwszej połowy XIX wieku nie zawsze i nie wszędzie w czasach późniejszych i teraźniejszych znalazły godne uznanie legislatorów. A szkoda. Mogłoby to bowiem korzystnie wpłynąć na jakość prawa ustrojowego, a zwłaszcza stabilność systemów konstytucyjnych.

Bibliografia

Akty prawne

- Deklaracja praw człowieka i obywatela z 26 sierpnia 1789 roku (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*), <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>.
- Karta konstytucyjna z 4 czerwca 1814 roku (*Charte constitutionnelle du 4 juin 1814*); <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814>.
- Karta konstytucyjna z 14 sierpnia 1830 roku (*Charte constitutionnelle du 14 août 1830*), <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-14-aout-1830>.
- Konstytucja II Republiki z 1848 roku (*Constitution de 1848, IIe République*), <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique>.

Literatura

- Bagge D., *Les idées politiques en France sous la Restauration*, Paris 1952.
- Banaszak B., *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.
- Barbey J., *Le Conseil des ministres sous la Restauration*, Paris 1936.
- Barthier de Sauvigny G., *La Restauration*, Paris 1963.
- Baszkiewicz J., *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 1998.
- Blichta T., Michalczuk-Wlizło M., *Jednoizbowość jako cecha parlamentów państw bałtyckich*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 1.
- Dana A., *Istota podziału i równowagi władz w polskim konstytucjonalizmie*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2009, nr 6.
- Droz J., *De la Restauration à la Révolution, 1815–1848*, Paris 1970.
- Dubel L., *Historia doktryn politycznych i prawnych do schyłku XX wieku*, Warszawa 2007.
- Duvergier de Hauranne P., *De la réforme parlementaire et la réforme électorale*, Paris 1847.
- Dziemidok-Olszewska B., *Odpowiedzialność organów władzy wykonawczej w Wielkiej Brytanii*, „Zeszyty Naukowe WSEI seria Administracja” 1, 2011, nr 1.
- Gaca A., Kamińska K., *Historia powszechna ustrojów państwowych*, Toruń 2002.
- Górski G., *Historia ustrojów państw*, Toruń 2017.
- Grzybowski K., *Demokracja angielska*, Kraków 1946.
- Grzybowski K., *Demokracja francuska*, Kraków 1947.
- Jaskiernia J., *Spór o strukturę przyszłego parlamentu Rzeczypospolitej Polskiej*, „Myśl Socjaldemokratyczna” 1991, nr 1.
- Jaworski I., *Historja ustroju państw zachodnio-europejskich: Francja, Anglia, Niemcy*, Wilno 1931.
- Jaworski I., *Konstytucja Jakobińska z 1793 roku*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1923, nr 1–6.
- Jaworski I., *Zagadnienie rządów parlamentarnych w pierwszym okresie Rewolucji Francuskiej*, Kraków 1926.
- Klein E., *Powszechna historia państwa i prawa*, Wrocław 2005.
- Klepka R., *Zasadność funkcjonowania parlamentu dwuizbowego w demokratycznym państwie unitaryjnym — przypadek Polski*, [w:] *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011.

- Kóniczuk S., *Ludwik XVIII*, Toruń 2014.
- Krasowski K., Lesiński B., Sikorska-Dzięgielewska K., Walachowicz J., *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 2007.
- Król M., *Słownik demokracji*, Warszawa 1991.
- Kuca G., *Zasada podziału władzy w Konstytucji RP z 1887 r.*, Warszawa 2014.
- Locke J., *Two Treatises of Government*, London 1690.
- Ludwikowski R.R., *Prawo konstytucyjne porównawcze*, Toruń 2000.
- Łączkowski W., *Trójpodział władz a dobro wspólne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, nr 1.
- Machelski Z., *Modele parlamentów dwuizbowych. Ujęcie porównawcze*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 13, 2012.
- Maciejewski T., *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2000.
- Małałajny R.M., *Doktryna podziału władzy „Ojców Konstytucji” USA*, Katowice 1985.
- Małałajny R.M., *Trzy teorie podzielonej władzy*, Warszawa 2001.
- Mikuli M., *Monarcha w brytyjskim systemie konstytucyjnym*, [w:] *Szkice o pozycji ustrojowej i statusie głowy państwa*, red. M. Grzybowski, Kraków 2003.
- Montesquieu Ch., *L'Esprit des lois*, Genève 1748.
- Morabito M., Bourmaud D., *Historia konstytucyjna i polityczna Francji*, Białystok 1996.
- Olson D.M., *Demokratyczne instytucje legislacyjne. Ujęcie porównawcze*, przeł. J.S. Kugler, Warszawa 1998.
- Pogódek A., *Legislatywa, egzekutywa i judykatura w konstytucji Górskiego Karabachu z 20 lutego 2017 roku*, „Białostockie Studia Prawnicze” 24, 2019, nr 4.
- Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2006.
- Szczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2016.
- Shennan J.H., *Burbonowie. Dzieje dynastii*, przeł. R. Grajek, Warszawa 2009.
- Vidalenc J., *La restauration, 1814–1830*, Paris 1966.
- Wąsowicz M., *Z dziejów parlamentaryzmu francuskiego: doświadczenie monarchii lipcowej (1830–1848)*, [w:] *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, red. S. Russocki, Warszawa 1996.
- Whare K.C., *Ciała ustawodawcze*, New York 1990.
- Witkowski W., *Pierwsze nowożytne konstytucje*, Lublin 1996.
- Zdaniuk B., *Wybory parlamentarne we Francji 1789–1914. Problem reprezentatywności wyboru*, Warszawa 2005.

Źródła internetowe

- http://classes.bnf.fr/laicite/references/Declaration_droits_de_1_homme_citoyen_1789.pdf.
- <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>.
- <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814>.
- <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-14-aout-1830>.
- <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique>.
- <http://droitpolitique.com/publications/document/388/de-la-reforme-parlementaire-et-de-la-reforme-electorale-1846>.
- [https://pl.wikipedia.org/wiki/Rzeczpospolita_\(gazeta\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Rzeczpospolita_(gazeta)).

Legislation in French constitutional systems in the first half of the 19th century after the fall of the First Empire

Summary

The author attempted to present and compare the formal and legal position of the legislature in three successive constitutions that were passed in France in the first half of the 19th century. The subject of the researcher's exploration has consequently become the provisions of two Bourbon Constitutional Charters (proclaimed in 1814 and 1830 respectively) and the Republican Constitution passed by the French National Assembly in 1848. The choice of the subject of interest allowed the author to use a variety of methodological instruments, among which the most extensive ones were the exegesis of the normative text and legal comparisons. This made it possible to formulate numerous comments, assessments and opinions, at least some of which can be considered polemical or directly debatable, which the Author not only avoided, but was undoubtedly aware of.

Keywords: history of law, constitutionalism, legislation, the French political system

Die Legislative in den französischen verfassungsrechtlichen Systemen der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts nach dem Fall des Ersten Kaiserreiches

Zusammenfassung

Der Autor versuchte in seinem Beitrag die formal-rechtliche Position der Legislative in den drei nacheinander folgenden Verfassungen, die in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Frankreich beschlossen wurden, zu schildern und zu vergleichen. Erforscht wurden daher die Bestimmungen zweier bourbonischer *Charte constitutionnelle* (erlassen entsprechend in den Jahren 1814 und 1830) und der republikanischen Verfassung, die durch die französische Nationalversammlung im Jahre 1848 angenommen wurde. Der gewählte Forschungsgegenstand ermöglichte dem Autor, unterschiedliche methodologische Instrumente zu nutzen, die breiteste Anwendung fanden die Exegese des normativen Textes und die rechtliche Komparatistik. Folglich konnten zahlreiche Bemerkungen, Beurteilungen und Ansichten formuliert werden, einige davon sind polemisch andere sogar diskutabel. Der Autor hat es nicht nur nicht gemieden, sondern das war seine bewusste Wahl der Aussagemittel.

Schlüsselwörter: Geschichte des Rechts, Konstitutionalismus, Gesetzgebung, politisches System Frankreichs